

Universal Journal of Theology

e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2019 (Aralık/December)

BİR EKOL OLARAK ABDULLAH B. MES'ÛD

Abdullah b. Masood as an School

Arif ATALAY

Dr. Öğr. Üyesi Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku
Anabilim Dalı

Assistant Dr., Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Theology,
Department of Islamic Law, Osmaniye/Turkey

arifatalay@osmaniye.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0001-8906-5449>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 11/09/2019

Kabul Tarihi/Date Accepted: 23/11/2019

Yayın Tarihi/Date Published: 31/12/2019

Atıf/Citation: ATALAY, Arif. "Bir Ekol Olarak Abdullah b. Mes'ûd". *Universal Journal of Theology* 4/2 (2019): 25-40.

Bir Ekol Olarak Abdullah b. Mes'ûd

Öz

Bu araştırmamızda İbn Mes'ûd'un sadece hukuki kişiliği, fakihiği, *Hanefî fıkhnın oluşumuna temel teşkil eden rey kullanmadaki ustalığı* ve bu çerçevede tespit edilen genel prensipleri üzerinde durulacaktır. İbn Mes'ûd'un hüküm vermede sahabeyle olan ihtilaflarına ve ittifaqlarına ve nev-i şahsına münhasır olan fetvalarına ayrıntılarıyla yer verilmeyecektir. Ancak nev-i şahsına münhasır olan fetvalarına rey metodunu kullanırken konu gereği yer verilecektir. Tam adı; Ebû Abdîrrahmân Abdullah b. Mes'ûd b. Gâfil b. Habîb el- Hüzeli'dir. Sahabenin ilk Müslüman olanlarından. İbn Mes'ûd ve annesi Ümmü-Abd, Rasulullah (s.a.v)'in evine çok yakın oturmuşlardır. İbn Mes'ûd'un hukuki kişiliğinin oluşmasında en etkili unsur Kur'an-ı Kerim ve Sünnettir. O birçok ayetin nerede ve hangi husus hakkında nazil olduğuna şahit olmuştur. İbn Mes'ûd fetva verirken her zaman sahih olan nakle (Kur'an ve Sünnete) önem ve öncelik vermiştir. İbn Mes'ud kendi reyini kullanırken; "bunu kendi reyimle söylüyorum, doğru ise Allah'ın bir ikramıdır, yanlış ise benden ve şeytandır," demektedir. İbn Mes'ûd'un fıkhı tartışmasız bir yere sahip olduğunu Ebû Hanîfe şu sözleriyle ifade etmektedir: "Hammad Zührî'den, İbrahim de Salim'den daha fakih-tir. İbn Ömer'in sahabelik fazileti varsa Esved'in birçok özelliğe sahiptir. Abdullah b. Mes'ud'a gelince orada dur, çünkü o Abdullah'tır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Fakih, Rey, Hanefî, Abdullah b. Mes'ûd.

Abdullah b. Masood as an School

Absract

In this research, Ibn Masood's only legal personality, his mastery in using the rebel which is the basis of the formation of Hanafi fiqh and the general principles identified within this framework. Ibn Masood's disagreements and alliances with the Companions in the verdict, and the fatwas which are exclusively for the person will not be mentioned in detail. However, the fatwa which is special to him will be included in the subject matter when using the rey method. Full name is Ebû Abdîrrahmân Abdullah b. Mes'ûd b. Gâfil b. Habîb el- Hüzeli. One of the first Muslims of the Companions. Ibn Masood and his mother lived very close to the Messenger of Allah's house. The Qur'an and tradition are the most influential factors in establishing the legal personality of Ibn Masood. He has witnessed many verses where and about what matters. Ibn Masûd gave importance and priority to the always authentic (Qur'an and Sunnah) when giving fatwa. When Ibn Masood used his vote, he said that "I say this in my own opinion, if it is true, it is a treat of Allah or if it is wrong it is from me and devel". Abu Hanifa states that Ibn Masood had an undisputed place in the fiqh: "Hammad is greater than Zührî, and Abraham is more impoverished than Salim. If Ibn Omar has the virtue of companionship, Esved has many features. Abdullah b. As for Masood, stand there, because he is Abdullah.

Keywords: Canon law, Faqih, own opinion, Hanafi, Abdullah b. Masood.

Giriş

Kur'an-ı Kerim'in nazil olmasıyla birlikte aktif hayatla olan ilişkisi başlamıştır. Vahyin indiği esnada orada yaşayan ve vahyi tebliğ eden Rasulullah (s.a.v)'in Kur'an-ı Kerim ve hayatla olan ilişkisine şahit olan sahabenin önemi büyüktür. Dolayısıyla sahabe vahyin her aşamasında Rasulullah (s.a.v)'in yanında bulunmuş ve bütün olup bitene şahit olmuşlardır. İşte bu sebeple sahabenin fıkıh alanındaki vazgeçilmezliği bilinen bir gerçektir.

Sahabenin vahyin indirilişine şahit olmaları özelliği sebebiyle Hz. Ebubekir ile Hz. Ömer'in hilâfetleri zamanında sahabeler özellikle Medine'de oturuyor, zaruret olmadan veya resmi bir göreve tayin edilmedikleri sürece bu

şehirden ayrılıp yeni fethedilen yerlere gitmiyorlardı. Hatta Hz. Ömer'in sahabenin Medine'den ayrılmasını yasakladığı rivayet edilmektedir. Bu uygulama sebebiyle ilk iki halife döneminde kolayca icmâ meydana gelmiştir. Daha sonra Hz. Osman'ın ashabın Medine'den ayrılmasına izin vermesi üzerine iki bin civarında sahabe Kûfe, Basra, Dımaşk/Şam gibi şehirlere giderek oralarda yerleşmişlerdir. Her bölge halkı kendi bölgelerine gelen sahabeler özel ilgi göstermiş ve dinî konularda onlardan fetva istemişlerdir. Bu arada ilim meraklısı öğrenciler sahabenin ders halkalarına devam edip, onların görüş ve hüküm çıkarma usullerini öğrenip benimsemişlerdir.¹

Sahabenin fakihlerine herhangi bir mesele sorulduğunda öncelikle Kur'an ve Sünnet'te yer alan hükümlerle cevap vermişlerdir. Şayet bu iki kaynaktan açık bir hüküm bulamazlarsa Hz. Peygamber'in kendilerine öğrettiği şekilde nasların genel çerçevesini, ilke ve amaçlarını gözeterek cevap aramışlardır. Bu metodu uygularken de sahabe istişâre de bulunmayı ihmal etmemişlerdir. Halife Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer, ihtilâfı azaltmak ve Şâri'in maksadına isabet ihtimalini arttırmak amacıyla özellikle kamu hukuku alanında istişâreye başvurarak şûra içtihadı yapmışlardır. Yapılan bu çalışmalar neticesinde elde edilen ihtilafsız hükümler/icmâ, kişisel hükümlerden daha güçlü olarak kabul edilmiş ve buna muhalefet edilmemiştir. Ancak başkalarını bağlamaması kişisel içtihatların özelliklerindedir. Ancak müteahhirûn dönem fakihleri sahabenin kişisel görüşleriyle amel edilip edilmeyeceğini tartışma konusu yapmış olmakla birlikte sahabe fetvaları her dönemde ayrı bir önem ve değer taşımaktadır.²

Fakih olan sahabe verdikleri fetva sayısı bakımından genel itibariyle üç gruba ayrılır:

1. En çok fetva vermekle meşhur birinci gruptaki yedi sahâbînin³ her birinden intikal eden fetvalar birer büyük cilt teşkil edecek sayıdadır.

2. Hz. Ebû Bekir, Osman, Enes b. Mâlik ve Ebû Hüreyre'nin de dâhil bulunduğu ikinci grubun sayısı yirmi civarında olup her birinin verdiği fetvalarla birer küçük kitap oluşturulabilir.

3. Üçüncü grupta 120 kadar sahâbe vardır. Bunlardan bir cilde sığacak kadar çok az sayıda fetva nakledilmiştir. Bu grup içinde yer alan sahâbeler arasında Ebû'd-Derdâ, Übey b. Kâ'b, Ebû Zer el-Gıfârî, Ebû Ubeyde b. Cerrah,

1 Ebû Abdullâh Şemsuddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'in 'an Rab-bi'l-âlemîn*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Mısır: Matbaatü's-Sa'âde, 1955), I, 62.

2 İbn Kayyim, I, 62.

3 Sahabeden fetva verenlerden yaklaşık 130 kişinin fetvası muhafaza edilmiştir. Bunlardan yedi tanesi en çok fetva veren/müksirun olarak fıkıh tarihine geçmiştir. Bu kimseler: 1) Hz. Ali 2) Hz. Ömer 3) Hz. Abdullah b. Mesud 4) Hz. Ayşe 5) Hz. Zeyd. b. Sabit 6) Abdullah b. Abbas 7) Abdullah b. Ömer'dir. bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri İbn Sa'd, *Tabakâltü'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Umeyr (Kahire: Mektebül-Hâncî, 2001), III, 154; ayrıca için bkz. İbn Kayyim, I, 10, 17-21.

Hz. Hasan ve Hüseyin, Resûl-i Ekrem'in hanımlarından Safiyye ve Hafsa, kızı Fâtıma'yı zikredebiliriz.⁴

Tâbiûn'un ileri gelenlerinden Mesruk b. Ecda da; Hz. Peygamberin ilminin Hz. Ali, Abdullah İbn Mes'ûd, Hz. Ömer, Zeyd b. Sâbit, Ebü'd-Derdâ ve Übey b. Ka'b gibi altı sahabede toplandığını söylemektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.v); "Ku'rân'ı dört kişiden öğrenin," buyurmuş ve bunların başında da İbn Mes'ûd'un bulunduğunu söylemiştir.⁵ Bununla birlikte İbn Mes'ûd da fetva vermede ileri gelen ve içlerinde Hz. Ömer, Hz. Ayşe ve Hz. Ali'nin de bulunduğu dört sahabe arasında zikredilmektedir.⁶ Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in; "eğer istişâre etmeden bir kimseyi yönetici tayin etseydim, İbn Ümmü Abd'ı tayin ederdim"⁷ sözünden, Hz. Ebu Bekir'in uygulamalarından⁸ ve Hz. Ömer'in Kûfe gibi kozmopolit bir şehre İbn Mes'ûd'u kadı olarak atamasından⁹ İbn Mes'ûd'un kabiliyetli bir yönetici olduğunu da anlamamız mümkündür.

-
- 4 İbn Kayyim I, 12-14; Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir b. Muhammed Kettanî, *Nizamü'l-hükümeti'n-nebeviyye*, thk. Abdullah Halidi (Lübnan: Dâru'l-Erkam, t.y.), I, 140; III, 210.
- 5 Muhammed Zahid el-Kevserî, *Fıkhu ehli'l-Irak ve hadiysühüm*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Beyrut: Mektebü'l-Matbuati'l-İslamiyye, 1970), 16.
- 6 Ahmet Yaman, *marife*, Abdullah b. Mes'ûd'un Hanefî Mezhebinin Oluşumundaki Rolü, yıl. 4, say. 2, güz, (Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2004), s. 9.
- 7 İbn Sa'd, III, 154; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer Askalanî, *el-İsâbe*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1985), II, 130; Ebü Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi İbn Abdülber Nemerî, *el-İstiab fi ma'rifeti'l-ashab*, thk. Ali Muhammed Bicavi (Kahire: Dâru Nehdati, t.y.), III, 989.
- 8 Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaut, Hüseyin el-Esed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), I, 461; Abdüssettar eş-Şeyh, *Abdullah b. Mes'ûd*, (Dımaşk: Dâru'ul-kalem, 1999), s. 79-80.
- 9 İbn Kayyim, I, 17; İsmail Cerrahoğlu, *DİA*, "Abdullah b. Mes'ûd" (İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., 1980), I, 115.

I- Abdullah b. Mes'ud'un Hayati

Tam adı; Ebû Abdîrrahmân Abdullah b. Mes'ud b. Gâfil b. Habîb el- Hüzeli¹⁰ olan Abdullah b. Mes'ud (v. 32-33/653) sahabenin ilk Müslüman olanlarından¹¹ Hatta İbn Mes'ud ilk Müslümanların altıncısı olarak kabul edilir.¹² Babası hakkında fazla bilgi bulunmadığı için annesine nispetle İbn Ümmi Abd diye anılmıştır.¹³

İbn Mes'ud ve annesi Ümmü-Abd, Rasulullah (s.a.v)'in evine çok yakın oturmuşlardır.¹⁴ Öyle ki bu sebeple Ebû Musâ el-Eşâ'rî Medineye geldiğinde onları Rasulullah'ın aile fertlerinden zannetmiştir. Rasulullah'a olan uzun sürelî ve çok yakın hizmetleri sebebiyle Ashab-ı kiram, sahabeden Rasulullah'a en çok benzeyenin Abdullah b. Mes'ud olduğunu söylemişlerdir.¹⁵

Abdullah b. Mes'ud Kur'an'ı Mekke'de açıktan okuyan ilk kişidir.¹⁶ Habeşistan'a hicret eden grup içerisinde yer almıştır. Bedir, Uhud, Hendek ve diğer savaşlarda Rasulullah (s.a.v)'in yanında bulunmuştur.¹⁷ Yani Rasulullah (s.a.v) ile birlikte bütün gazvelere katılmıştır.¹⁸

II- Abdullah İbn Mes'ud'un Hukuki Kişiliği

İbn Mes'ud'un hukuki kişiliğinin oluşmasında en büyük etken Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'tir. İbn Mes'ud fetva verirken her zaman sahih olan nakle (Kur'an ve sünnete) önem ve öncelik vermektedir.¹⁹ Ancak yapılan rivayetin Rasulullah (s.a.v)'e nispetinde her hangi bir şüphe bulduğunda, rivayetle değil de tıpkı ashabın diğer fertleri gibi kıyasla amel etmiştir. İbn Mes'ud kendi reyini kullanırken de Hz. Ömer (r.a)'in de söylediği gibi; "bunu kendi reyimle

10 Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvez, Adil ahmed Abdulmevcüd (Kahire: Dâru's-Şa'b, 1970),382; ayrıntılı bilgi için bkz. Abdussettar eş-Şeyh, s. 20-23.

11 İbnü'l-Esîr, III, 385; İbn Hacer, *el-İsâbe*, Mısır 1328, II, 369.

12 Ebü'l-Kâsım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, (yy.: Dâru'l-Fikr, 1996), XXXIII, 68; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek*, III, 354; Zehebî, I, 464; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Sifatü's-safve*, thk. Mahmûd Fahuri (Beyrut: Dâru'l-Maârif, 1979), I, 168; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 129.

13 Zehebî, I, 462; Şehhat es-Seyyid Zaglul, *Abdullah b. Mes'ud*, (Kahire: 2002), s. 37; Cerrahoğlu, I, 114.

14 İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 129; İbnü'l-Esîr, III, 154, 387; İbn Kayyim, II, 238.

15 İbn Sa'd, III, 142; İbnü'l-Esîr, s. 382; İbn Abdülber, 2002, s. 409; Kevserî, 16; Hayrettin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, (İstanbul: Zafer Matbaası, 1989), 144.

16 İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 129; İbnü'l-Esîr, III, 385-386; Zehebî, I, 466

17 İbn Sad, s.140-141; İbnü'l-Esîr, III, 383.

18 İbn Sa'd, III, 152; Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, ty.), I, 147.

19 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1988), 95.

söylüyorum, doğru ise Allah'ın bir ikramıdır, yanlış ise benden ve şeytandır,“²⁰ demesi fıkıh çevrelerinde dile pelesenk olmuş ona ait bir sözdür.²¹

Abdullah İbn Mes'ûd'un hukuki kişiliğine dair en önemli bir ipucu da; Rasulullah (s.a.v)'in onun hakkında: “Allah sana rahmetiyle muamele etsin, sen gerçekten âlimsin ve muallimsin,”²² ifadesidir. Başta Hz. Ömer ve Ali (r. a.) olmak üzere birçok sahabe de onun fakihliğini vurgulamışlar, fetva istemek üzere kendilerine gelenleri ona yönlendirmişlerdir. Mesela Hz. Ömer onu “*ilimle dolu bir dağarcık*”²³ olarak nitelendirirken; Hz. Ali, dini konularda ince anlayış ve derin kavrayış sahibi olup Kur'an'ın içeriği ile sünneti de çok iyi bildiğini ifade etmiştir.²⁴ Hatta sahabeden öğrencilerini ilim öğrenmeleri için İbn Mes'ûd'a yönlendirenler olmuştur. Mesela Mu'az b. Cebel, öğrencisi Amr b. Meymûn'a Kûfe'de İbn Mes'ûd'a katılmasını tavsiye etmiştir.²⁵

Zaten sahabeyi Kur'an'ı anlama hususunda yetkin ve üstün kılan hususlardan biri onların ayetlerin nerede ve hangi husus hakkında nazil olduğuna şahit olmalarıdır. Çünkü bu durum, onların inen ayetlerin hikmet ve gayelerini anlamalarını kolaylaştırmıştır. İbn Mes'ûd da bu durumdan faydalanan sahabeden biri olmuştur. Onun birçok ayet ve surenin nüzulüne tanık olduğunu gösteren rivayetler mevcuttur. Kendisi de “Kur'an-ı Kerimde nerede nazil olduğunu bilmediğim sure, kimin hakkında indiğini bilmediğim ayet yoktur,”²⁶ demektedir. İbn Mes'ûd'un Kur'an-ı Kerimi ve ondan çıkartılacak hükümlerini ve Hadisleri çok iyi bildiği gibi fıkıh alanında da önemli bir derinliğe sahiptir.²⁷

20 Ebû Davud, Nikâh, 30; Nesaî, Nikâh, 72; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VIII, 42; Zeyla'î, V, 247; Serahsî, V, 63.

21 Ayrıca konu hakkında bkz. İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf Hût. (Riyad 1409), II, 189; Taberânî, II, 288

22 Müsned, I, 379.

23 Rivayet edildiğine göre, Hz. Ömer'e maktulün velilerinden birisinin katili affettiği bir cinayet davası gelmişti. Hz. Ömer, bu dava karşısında o sırada yanında bulunan İbn Mes'ûd'a konu ile ilgili görüşünü sordu. İbn Mes'ûd kâtilin, velilerden birisi tarafından affedildiği ve bu durum karşısında “böylece öldürülmekten kurtarıldı” diyerek kısasın düştüğünü ve câninin malından diyetin ödenmesi gerektiğini belirtmiştir. İbn Mes'ûd'un bu sözü üzerine Hz. Ömer, elini İbn Mes'ûd'un omzuna koyarak, onun görüşünü beğendiğini ifade etmiş ve onun için “İlimle dolu bir dağarcık” demiştir. bkz Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Humâm es-San'ânî, *Musannef*, thk. Habiburrahman A'zami. (Beyrut: el-Meclisü'l-İlmi, 1983), X, 13.

24 İbn Sa'd, III, 156; İbn Abdülber, II, 323; Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahir İbn Hazm, *el-Muhallâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir. (Kahire: İdaretü't-tibaati'l-müniriyye, 1347), X, 408; İbn Kayyim, I, 13.

25 Kevserî, s. 17.

26 Taberî, I, 80; Buhârî, “Fedâilü'l-Kur'an”, 8; İbn Sad, II, 295; Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Câmiü'l-be'yân fi tefsiri'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1986), I, 80; İbn Abdülber, III, 991; Ebû Bekir Câbir Cezâirî, *el-İlmu ve'l-ulemâ* (Kahire: Dârü'l-Kütübî's-Selefiyye, t.y.), s. 188.

27 İbn Kayyim, I, 20.

Muaz b. Cebel ölüm döşegindeyken yaptığı bir tavsiyede, ilim alınacak dört kişiden biri olarak İbn Mes'ud'u da ifade etmiştir.²⁸ Ebu Musa el-Eş'ari de kendisinden fetva isteyenleri ona havale etmiştir.²⁹ Mesrûk b. el-Ecdâ'ya göre ashabın altı yargıcından biri de Abdullah b. Mes'ûd'dur.³⁰

Abdullah b. Mes'ûd'un fıkıh alanındaki önemini gösteren diğer bir özellik ise geniş fıkıh kültürü ve fetvalarıyla şöhret bulan dört sahâbî abâdile unvanı içinde onun da yer almasıdır. Zira Abdullah b. Mes'ûd da sahabe arasındaki 300 kadar Abdullah'tan³¹ seçilerek fakihlerin ıstılahında kabul edilen "Abâdile'ye" dahil edilmiştir. Bu Abdullahlar; Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Zübeyr'dir. Hadisçilerin ıstılahında ise Abadile; Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Amr b. Âstr. Abdullah b. Mes'ûd'un Abadileden sayılmayışının sebebi onun diğer Abdullahlar'dan ve bu kavram çıkmadan önce ölmesine bağlanmaktadır.³²

İbn Mes'ûd'un fıkıhta tartışmasız bir yere sahip olduğunu Ebû Hanife şu sözleriyle ifade etmektedir: "Hammad Zührî'den, İbrahim de Salim'den daha fakihdir. İbn Ömer'in sahabelik fazileti varsa Esved'in birçok özelliğe sahiptir. Abdullah b. Mes'ud'a gelince orada dur, çünkü o Abdullaktır."³³ Yine Ebû Hanife'ye ilmi kimlerden aldığı sorulduğunda: "Ben ilmi Hammâd ve İbrahim en-Nehâi yoluyla; Ömer, Ali, Abdullah b. Mes'ud ve Abdullah b. Abbas'tan aldım," demiştir.³⁴

III- Abdullah İbn Mes'ûd'un Hüküm Vermedeki Metodu ve Bazı Örnekler

Fetva verme ölçütüne göre yapılan tasniflemelerde onun ismi, ilk dört sahabe arasında geçen³⁵ İbn Mes'ûd hakkında Hz. Ömer Kûfeliler'e yazdığı mektubunda şöyle demektedir: "Size yönetici olarak Ammar'ı, muallim ve vezir olarak da Abdullah b. Mes'ûd'u gönderiyorum. Onlar Resulullah'ın ashabının önde

28 Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahir İbn Hazm, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.), II,95; İbn Kayyım, I, 12.

29 İbn Sa'd, III, 343; Buhari, "Feraiz", 8; Muvatta', "Rada", 15; Müsned, II, 464.

30 İbn Sa'd, II, 350; İbn Asâkir, XLVII, 409-410; İbn Kayyım, I, 12-13; Muhammed Hacvî, *Fikru's-sâmî fi târihi'l-fikhi'l-İslâmî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), I, 228.

31 Ayrıntılı bilgi için bkz. Raşit Küçük, *TDİ*, "Abâdile" (İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş.), 1980 I, 7.

32 Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, (Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.), III, 17.

33 Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Zebîdî, *Ukûdü'l-cevâhiri'l-münîfe*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1985), I, 43.

34 Bağdâdî, XIII, 334.

35 Diğerleri Hz. Ömer, Aişe ve Ali'dir. bkz., İbn Hazm, *Ashâbu'l-Fütyâ mine's-Sahâbe ve't-Tâbiîn ve men ba'dehum alâ Merâtibihim fi Kesrati'l-Fütyâ*, (Kahire: Dâru'l-Maârif, ty.), 42.

*gelenlerindedir. Onları dinleyin ve onların emirlerine itaat edin. Ben Abdullah b. Mes'ûd'u size göndermekle sizi kendime tercih ettim."*³⁶

Hiz. Ömer (r.a) Kûfe'ye Ammar'ı vali İbn Mes'ûd'u da müftü olarak göndermesi³⁷ bizim için Abdullah b. Mesud'un fıkha olan hâkimiyeti noktasında önemli bir delildir. Abdullah b. Mes'ûd'un Kûfe'ye atanmasıyla birlikte Kûfe ekolünün ve Hanefî mezhebinin temelleri atılmıştır.³⁸ Ebû Hanife tarafından sistemleştirilen bu ekolün asıl kurucusunun İbn Mes'ûd olduğu söylenmektedir.³⁹ Nasıl ki Medine ekolünün asıl otoriterlerinden ikisi, Hiz. Ömer ve oğlu Abdullah b. Ömerse Abdullah ibn Mesud da Kûfe ekolünün ilk hukukçusu olan Hammad'a büyük ölçüde tesir ederek,⁴⁰ Kûfe ekolünün onun isminde şahsiyet bulduğu asıl otoritesi olmuştur.⁴¹

Hiz. Ali halife olduktan sonra müminlerin sıfatıyla Kûfe'ye geldiğinde, Abdullah İbn Mesud'un talebelerinin⁴² ilmi faaliyetlerini görünce: *رحمه الله ابن ام عبد قد ملا هذه القرية علما* /Allah Abdullah"a rahmet eylesin! Bu şehri ilimle doldurmuş," diyerek⁴³ memnuniyetini göstermesi bu şehrin dünya Müslümanlarının hayatına etki edecek bir konumda olduğunun habercisi olmuştur. Zira o dönemde Kûfede Abdullah b. Mes'ûdla birlikte Ensar'dan ve muhacirden oluşan 370 civarında sahabe bulunmaktaydı.⁴⁴

Hiz. Ömer halife olunca farklı kültürlerin ve değerlerin kaynaştığı, kozmopolit bir şehir olan Kûfenin kaza işleri için Abdullah b. Mes'ûd'u görevlendirilmiştir. Görüş ve fetvaları talebeleri tarafından yayınlanmıştır.⁴⁵ İbn Mes'ûd, bu görev esnasında birçok olayla karşılaşmış ve bu olaylarla ilgili hükümler vermiştir.

Diğer taraftan hüküm verme konusunda Hiz. Ömer ile İbn Mes'ûd'un ittifak etmeleri durumunda İbrahim en-Nehâi'nin bu ittifakın dışına çıkmaması,

36 İbn Sa'd, III,157; İbn Abdülber, III, 992; İbn Kayyim, I, 17.

37 İbn Sa'd, III, 150; İbn Hacer, II, 361; Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yusuf Şîrâzî, *Tabakâtu'l-fukahâ*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dârü'r-Raidi'l-Arabi, 1981), s. 43; İbn Asâkir, XXXIII, 146.; Karaman, s. 144.

38 Abdülvehhab Hallaf, *Târihu't-teşrîu'l-İslamî*, (Kuveyt: Dârü'l-Kalem, 1982), s. 49.

39 İbn Kayyim, I, 63.

40 Joseph Schath, *İslam Hukukuna Giriş*, trc. Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener. (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,1986), 40.

41 Muhammed b. Afifi el-Bacuri Hudari, *Târihu't-teşrîu'l-İslamî*, (Beyrut: Dârü'l-fikr, 1967), s. 93; Schacht, s. 32; Karaman, s. 183.

42 Serahsî İbn Mes'ûd'un yaklaşık dört bin civarında öğrencisi olduğunu söylemektedir. bkz. Kevserî, s. 16.

43 Kevserî, 16.

44 İbn Sa'd, VI, 9.

45 İbn Kayyim, I, 20; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslamiyye ve Istilahâtü Fıkhiyye Kamusu*. (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967), I, 328.

ancak aynı konuda ihtilaf etmeleri durumunda İbn Mes'ûd'u tercih etmesi İbn Mes'ûd'un rey alanındaki kuşatıcılığına önemli bir delildir.⁴⁶

İbn Mes'ûd'un hüküm vermedeki metodunu aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

1- İbn Mes'ûd'un hüküm vermedeki en bariz özelliklerinin başında; bir konu hakkında mutlak surette nas bulunmadığı zaman rey metodunu tercih etmesidir. Bir mesele hakkında Şerî bir delil olduğu zaman doğrudan onu almıştır. Ancak hadis olduğu kesin olarak sabit olmayan sözlerle amel etmek-tense rey ve kıyasla amel etmeyi tercih ederdi. Bu uygulamasının sonucunda olabilecek her türlü sorumluluğu da yüklenmeyi kabul etmiştir. Her hangi bir meselede rey ile hüküm verdikten sonra, "bunu reyime dayanarak söylüyorum, doğru ise Allah'ın lütfundandır, hata ise benden ve şeytandandır," demeyi ihmal etmemiştir.⁴⁷ İbn Mes'ûd hüküm vermedeki bu metodunu şu şekilde özetlemektedir: "Her hangi bir konuyla ilgili ve kendisiyle ilgili Kur'an'da bir hüküm bulunmayan kimse şayet Hz. Peygamber'in de Salihlerin de hakkında hüküm vermedikleri bir mesele ile karşılaşarsa bu durumda kendi reyiyi içtihat etsin. Ben korkuyorum demesin. Çünkü haramlar bellidir, helaller de bellidir, bu ikisi arasındakiler de şüpheli şeylerdir. Bu durumda seni şüpheye düşüren mesele karşısında şüpheye düşürmeyi tercih et."⁴⁸

İbn Mes'ûd'un bu metodu, Irak fıkıh mektebinin en önemli iki vasfı olan "nassın bulunmadığı yerde rey ve kıyasa başvurma" ilkesi ile "sahih olduğu kesin bilinmeyen hadislerin yerine içtihadın tercih edilmesi" ilkesi temel teşkil etmiştir.⁴⁹ Böylece şerî delil bulunmayan birçok meselede fikir, kıyas ve rey ile hareket edilme esasını Iraklılara öğreten İbn Mes'ûd olmuştur. Onun bu akli usul metodu Alkame, İbrahim ve Hammad vasıtasıyla Ebû Hanıfeye kadar uzanmaktadır.⁵⁰ Süfyan es-Sevrî, İbn Ebû Leylâ ve İbn Şübrüme gibi diğer önemli şahsiyetler de İbn Mes'ûd'un varislerinden olmuştur.⁵¹

Görüldüğü gibi İbn Mes'ûd'un hüküm vermedeki metodu -tıpkı Muaz hadisinde⁵² olduğu gibi- hakkında şöyle demektedir: "Sizden hüküm vermek

46 Nesâi, *Âdâbu'l Kudât*, 11; İbn Kayyim, I, 62, 63.

47 Cerrahoğlu, I, 99, 142.

48 Nesâi, *Âdâbu'l Kudât*, 11; İbn Kayyim, I, 62, 63.

49 Cerrahoğlu, I, 117.

50 İbn Sad, III, 150-161; Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberi, *Tarihu't-Tâberî*, (Beyrut: Dâru Süveydan, 1967), III, 353; İbnü'l-esîr, III, 384-390.

51 Cerrahoğlu, I, 117.

52 أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لما بعثه إلى اليمن قال كيف تقضي إذا عرض لك قضاء؟ قال أقضي بما في كتاب الله، قال فإن لم يكن في كتاب الله؟ قال فبسنة رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم، قال فإن لم يكن في سنة رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم؟ قال أجتهد رأيي لا ألو قال فضرب رسول الله صلى الله عليه

durumunda olan kimse, önce Allah'ın kitabına baksın, orada bulamıyorsa Resulünün hükmüne başvursun, bunların her ikisinde de oksa Salihlerin hükmettiği ile hükümler, şayet bunların hiç birinde de bir hüküm bulamıyorsa kendi görüşüne başvursun."⁵³ İlk halife Hz. Ebu Bekir ve daha sonra Hz. Ömer'in de uygulamaları bu minval üzere olmuştur.⁵⁴ Bu durumu somutlaştıran birçok örnekten birini şu şekilde ifade edebiliriz. Bir keresinde adamın birisi İbn Mes'ûd'a; "hanımına vereceği mehir miktarını tespit etmeden ölen kimse hakkında ne dersin?" şeklinde bir soru sormuştur. İbn Mes'ûd; "bu konu hakkında Hz. Peygamber (s.a.v)'den bir şey işitmedim," demiştir. Adam da bu konuyu reyinle açıklayabilir misin deyince; İbn Mes'ûd, "kadın mehr-i misl ve miras hakkına sahiptir. İddeti de tam olarak bekler," şeklinde bir cevap vermiştir.⁵⁵

2- İbn Mes'ûd hüküm istinbatında hadislerin vürut sebeplerine olan hâkimiyeti ve şerî hükümlerin gayelerine vakıf olan bir alimdir. İbn Mes'ûd'un hâkimiyetini bir örnekle somutlaştırmamız mümkündür. Rasulullah (s.a.v) erkeklerin alt giysilerinin yerleri süpürürcesine uzun olmasını hoş bulmazdı. İbn Mes'ûd etekleri yere sarkan birini görmüş ve bunu yukarı çekmesini söylemesi üzerine muhatabı olan kimse de; "sen de ey İbn Mes'ûd, eteğini yukarı kaldır," demiştir. İbn Mes'ûd, ben senin gibi değilim, benim bacaklarım incedir ve hepimizden de esmerim", cevabını vermiştir.⁵⁶

Ebu Musa'ya "kız, oğulun kızı ve kız kardeşten" oluşan üç mirasçının hisseleri hakkında sorulur. Ebû Musa; "kız yarısını, kız kardeş diğer yarısını alır, oğulun kızı hiç bir şey alamaz" cevabını verir. Sonra da aynı soruyu Abdullah b. Mesuda sormalarını ister. Ona sorduklarında; "kız yarısını alır, oğulun kızı - 3/2'yi tamamlamak üzere- 1/6 alır, kalan kısmı da kız kardeş alır. Zira varisler arasında kızın bulunmasıyla kız kardeş asabe olur," cevabını verir. Ebû Musa bu cevabı öğrenince; "bu âlim burada olduğu müddetçe bana soru sormayın" demesi⁵⁷ İbn Mes'ûd'un bu hakimiyetine işaret eden delillerden biridir.

وآله وسلم صدري ثم قال الحمد لله الذي وفق رسول رسول الله لما يرضي رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم. Ebû Davud, Akdiye, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3; İbn Mâce, Menâsik, 38.

53 İbn Kayyim, I, 63.

54 bkz. Zekiyüddîn Şa'ban, *Usûlü'l-fık'h*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Yayınları, 2016, 46.

55 Yakub b. İbrâhim b. Habib el-Ensârî el-Kufî Ebû Yusuf, *Kitâbü'l-Âsâr* (Kahire: İhya'ü'l-Maârifî'n-Nu'maniyye, 1936), 132; Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmeccid Selefî. (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasî'l-Arabi, 1986), XX, 232.

56 İbn Sa'd, III, 150; Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas Şafî, *el-Üm*, (Kahire: Dâri'ş-Şa'b, 1968), VII, 163-150; Karaman, s. 144.

57 Şafî, VII, 163-150; Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani Şevkânî, *Neylül-ıvtar şerhi Münteka'l-ahbar*. (Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1971), VI, 66; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî İbn

İbn Hazm da İbn Mes'ûd'un konuya olan vukufiyeti ile ilgili olarak şöyle bir rivayet nakleder: "Bir gün Hz. Ömer'e, bir adamı teammüden öldürmüş bir kişi getirilir. Öldürülen adamın yakınları da orada bulunur, yakınlarından biri katili affeder. Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd'a konuyla ilgili ne düşündüğünü sorar, Abdullah da: "Öldürülen nefis hepsine aittir. Bir kişinin affetmesi onu diriltmek demektir. Bir kişi de diğerleri hakkını alıncaya kadar kendi hakkını alamaz," demesi üzerine Hz. Ömer de; "öyleyse bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz?" diye sorar. Abdullah da: "Kâtilin malı diyet olarak kabul edilip öldürülen kimsenin yakınlarına verilir, affedenin hissesi de düşer," şeklindeki hükmünü söyleyince Hz. Ömer de: "Ben de böyle düşünüyorum," diyerek İbn Mes'ûd'un görüşünü benimsediğini ifade eder."⁵⁸

Yine İbn Mes'ûd'a rüşvet hakkında sorulduğunda o da rüşvetin haram olduğunu söylemiştir. Aynı kişiler; rüşvetin hükmünün ne olduğunu sorduklarında, "küfürdür", cevabını verdikten sonra; "kim ki Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir,"⁵⁹ ayetini okumuştur.⁶⁰ Başka bir zaman ona, bir kadınla zina edip ardından onunla evlenen bir adamın durumu hakkında sormuşlar, "ama kötülükler yaptıktan sonra ardından tövbe edip inananlara karşı, muhakkak ki Rabbin, o tövbe ve imandan sonra, elbette bağışlayandır, esirgeyendir,"⁶¹ ayetini on kere ard arda okumuştur. Bu konuda başka söz söylememiştir.⁶²

Ebû Hanife; vakıf için tayin edilen malın, kayyıma –müteveli heyetine- teslimiyle birlikte kabzın lazım olacağı⁶³ konusundaki görüşünü Abdullah İbn Mes'ûdla teyid etmiştir.⁶⁴

Üç talakın aynı anda veya bir temizlik süresi içerisinde yapılması durumunda hukukçular arasında ihtilaf bulunmaktadır. Dört mezhep kurucularına ve hukukçuların çoğunluğuna göre bir anda verilen üç talak, üç talak olarak geçerlidir.⁶⁵ Ancak İbn Mes'ûd'a göre bir temizlik süresi içerisinde verilen üç talak, bir talak olarak geçerlidir.⁶⁶

Kudâme, *Muğni*, (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1972), IX, 15; Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzi Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1985), II, 124.

58 San'anî, X, 13; Heysemî, VI, 475.

59 Mâide, 5/44.

60 İbn Kesir, 1419, s.108

61 Araf, 7/153.

62 İbn Kesir, 1419, s.97.

63 Atalay, Arif, *İslam Ticaret Hukukunda Teslim Tesellüm (Kabz)*, Kayseri 2016, s. 120.

64 İbn Kudâme, III, 6.

65 İbn Rüşd, II, 61; Şa'bân, 389; Aydın, M. Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985, s. 39.

66 Şa'bân, 389; Aydın, s. 39.

Yine talak konusunda bir kimsenin eşine; “seni ailene hibe ettim” demesi durumunda İbn Mes’ûd’a göre; şayet ailesi de kadını kabul ederse bâin talâk olur, kabul etmezlerse hiç bir hüküm bağlanmaz.⁶⁷

3- İbn Mes’ûd hüküm verirken konuyla ilgili yöneticilerin verdiği bir hüküm bulunuyorsa –her ne kadar kendi verdiği hükme ters düşse de- kendi hükmünü bırakıp onunla hükmetmiştir. Bu metodunu hem Hz. Ömer döneminde hem de Hz. Osman döneminde devam ettirmiştir. Bu uslubunu da kendisi; “biz ancak yöneticilerimizin hükmüyle hüküm verdik,”⁶⁸ ifadesiyle te’yid etmektedir. Mesela; İbn Mes’ûd, mirasın dede ve kardeşler arasında taksim edilmesi halinde “dedeye altıda bir hisse” verilmesiyle hükmetmiştir. Fakat daha sonra o zaman halife olan Hz. Ömer’in konuyla ilgili farklı bir hüküm içeren yazdığı mektubu⁶⁹ dikkate alarak görüşünü değiştirmiş, dedeye verilecek hissenin üçte bir olduğuna hükmünü vermiştir.⁷⁰ Bir başka örnekte; Hz. Ömer, halifeliği döneminde kesin bir şekilde tarım arazilerinin ve ondan intifa hakkının satışına izin vermemiştir. Hz. Osman ise halifeliği döneminde Hz. Ömer’in uygulamasının tam tersine tarım arazilerin satışıyla ilgili yasağı kaldırmış satışlarına izin vermiştir. İbn Mes’ûd her iki halifenin vermiş olduğu hükümlerin her ikisini de kendi dönemleri içinde uygulamıştır.⁷¹

4- İbn Mes’ûd’un hüküm vermedeki en önemli metotlarından biri de acele etmemesi, teenni ile hareket etmesidir. Bir keresinde bir adam İbn Mes’ûd’a gelerek şöyle demiştir: “Bizden birisi bir kadınla evlendi, o kadın için herhangi bir mehir belirlenmeden ve zifaf gerçekleşmeden önce öldü. Bu adamın mirası konusunda ne dersin? İbn Mes’ûd bu soru üzerine: “Hz. Peygamberden ayrıldığımdan beri bana bundan daha zor bir soru sorulmadı” diyerek sorunun hemen cevaplanmayacak kadar zor bir konu olduğunu söylemiştir. Alkame rivayetinde, İbn Mes’ûd’un bu meseleye hüküm verme konusunda bir ay tereddüt ettiğini ifade etmiştir. İbn Mes’ûd, bir aylık bir süreden sonra soru soran kimseye: “Sana kendi görüşümü açıklayacağım. Eğer bu görüş isabetli olursa Allah’tan, hatalı olursa bu benden ve şeytandandır. O kadın mehr-i misilden ne eksik ne de fazla alır. Ayrıca miras hakkına da sahip olur ve ölen eşinden dolayı da iddet beklemelidir,” diyerek konuyla ilgili görüşünü açıklamıştır. İbn Mes’ûd’un bu hükmünden sonra Eşcâ kabilesinden bir grup insanın kalkıp; “şahitlik ederiz ki Rasulullah (s.a.v) de aynı bu durumda olduğu gibi eşi vefat eden Burda’ bint Vâşık isimli kadın için de bu şekilde hüküm

67 San’anî, VI, 371; İbn Hazm, X, 128; Beyhakî, *Sünenü’l-kübrâ*, VII, 346.

68 Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Hazm, IX, 283-286; San’anî, X, 268.

69 Mektubun metni için bkz. Muhammed Ravvâs Kal’acî, *Mevsû’atu fıkhi Abdullâh b. Mes’ûd*, s. 15.

70 İbn Hazm, IX, 285.

71 Kal’acî, s. 16.

vermişti," dediler. Bu olayı anlatan Alkame; "ben İbn Mes'ûd'u, bunu duyduğu zaman sevindiği kadar başka bir zaman sevindiğini görmedim," ifadeyle İbn Mes'ûd'un Hz. Peygamber'in verdiği hükme ulaşmaktan dolayı ne kadar çok mutlu olduğunu ifade etmiştir.⁷²

5- İbn Mes'ûd her hangi bir suçlu hakkında suç sabit olmadıkça hüküm vermemiş, şüpheyle hareket edip olayı hükme bağlamamış, suç kesin delille sabit olduktan sonra hüküm vermiştir. İbn Mes'ûd'un; "hadleri ve katli mümkün olduğu kadar Allah'ın kullarından uzaklaştırın,"⁷³ sözü de onun hüküm vermede hataya yer vermemeye dikkatini ifade eder. Yine aynı şekilde; "hadleri uygulamaktan mümkün olduğunca uzak durunuz; zira affetmede hata yapmanız, ceza vermede hata yapmanızdan daha hayırlıdır, bir Müslüman için bir çıkış yolu bulduğunuzda haddi ondan düşürünüz,"⁷⁴ şeklinde bir prensip ortaya koyması da İbn Mes'ûd'un uygulamada dikkat ettiği önemli metotlardan biridir.

Sonuç

Rasulullah (s.a.v)'in rahle-i tedrîsinde yetişmiş olan İbn Mes'ûd; onun yanında bulunma ve ondan hiç ayrılmamanın kendisine yüklemiş olduğu sorumluluklar sebebiyle, karşılaştıkları meselelere imkanları ve ilmî birikimi çerçevesinde çözüm yolları bulmaya en güzel şekilde gayret etmiştir.

İbn Mes'ûd, hayatı boyunca İslâm'a hizmet etmek için kendisine verilen görevlerden kaçmamış ve hakkıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Rasulullah (s.a.v)'in vefatından sonra Hulefâ-i Raşidîn döneminde onlara danışmanlık yapmış ve dönemin ileri gelen fakihleri arasında yer almıştır. Dört halife döneminde kendisine verilen görevlerin en önemlisi Hz. Ömer tarafından kendisine verilen yöneticilik görevidir. Hz. Ömer'in Irak'ın fethetmesinden sonra bir çok farklı kültür, inanç ve örtfen oluşan insanların birlikte yaşadığı Kûfe şehri idare etmek için İbn Mes'ûd'u seçmiş ve onu, buradaki insanlara eğitim ve öğretim verecek bir öğretmen, ortaya çıkacak problemlere çözüm bulacak bir hakim ve şehrin bütçesini yönetecek bir maliyeci olarak tayin etmiştir. Böyle eklektik bir şehirde ve hassas konular için seçilen İbn Mes'ûd'un ilim adamlığı ve yöneticiliği yaptığı işlerle ortaya konulmuştur.

Bir ekol olarak İbn Mes'ûd'u değerlendirdiğimizde; onun en bariz özelliği, kıyas yaparak rey metodunu ustalıkla kullanması bu konuda şüpheye mahal

72 Ebû Davud, Nikâh, 30; Taberânî, XX, 232; Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Yusuf el-Haneî Zeyla'î, *Nasbü'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Yusuf el-Bennûrî, (Mısır: Dârü'l-Hadis, 1357), V, 247; Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Mebûsât*, thk. Ebû'l-Vefâ Afgânî (Beirut: 1993), 63.

73 Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Nuri Nevevî, *el-Mecmu' Şerhi'l-Mühezzeb* (Beirut: Dârü'l-fikr, t.y.), XXI, 135, 273; San'anî, VII, 402.

74 Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, VIII, 238.

bırakmamaktadır. Zira İbn Mes'ud'un nassın bulunmadığı yerde rey ve kıyasa başvurması, sahih olduğu kesin bilinmeyen hadislerin yerine içtihadı tercih etmesi ve şerî delil bulunmayan birçok meselede fikir, kıyas ve rey ile hareket edilme esasları olan usul metodu Irak fıkıh mektebinin en önemli iki vasfıdır. Bu iki vasfı Alkame, İbrahim ve Hammad vasıtasıyla Ebû Hanıfeye kadar etkisini devam ettirmiştir. Süfyan es-Sevrî, İbn Ebû Leylâ ve İbn Şüb-rûme gibi diğer önemli şahsiyetler de İbn Mes'ud'un varislerinden olmuştur. Ancak yukarıda bahsi geçtiği gibi bazı kaynaklarda her ne kadar İbn Mes'ud'un "Hanefî mezhebinin asıl kurucusudur," ifadesi kullanılsa da bizim bu cümle yerine "Hanefî mezhebinin temellendirilmesinde önemli bir yere sahiptir," ifadesini kullanmayı tercih etmemiz mümkündür. Çünkü İbn Mes'ud'un Hanefî mezhebinin genel hükümleriyle ihtilafı olan birtakım hükümleri de⁷⁵ bulunmaktadır. Ancak diğer taraftan Hanefî mezhebinin neşvü nema bulmasında büyük bir ehemmiyete sahip olduğu da yukarıdaki verilen bilgiler ışığında aşikardır.

Kaynakça

- Abdüssettar eş-Şeyh, *Abdullah b. Mes'ud*, Dımaşk: Dâru'ul-kalem, 1999.
- Atalay, Arif, *İslam Ticaret Hukukunda Teslim Tesellüm (Kabz)*, Kayseri: Kimlik Yayınları, 2016.
- Aydın, M. Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1985.
- Bağdâdî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuku İslamiyye ve Istilahâtı Fıkhıyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1967.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1988.
- _____, *DîA*, "Abdullah b. Mes'ud" (İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., 1980)
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1985.
- Cezâirî, Ebû Bekir Câbir, *el-İlmu ve'l-ulemâ*, Kahire: Dâru'l-Kütübî's-Selefiyye, t.y.
- Ebû Yusuf, Yakub b. İbrâhim b. Habib el-Ensârî el-Kufî, *Kitâbü'l-Âsâr*, Kahire: İhyâü'l-Maârifî'n-Nu'maniyye, 1936.
- Hacvî, Muhammed, *Fikru's-sâmî fi târihi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
- Hallaf, Abdülvehhab, *Tarihu't-teşri'u'l-İslâmî*, Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1982.
- Hudari, Muhammed b. Afifi el-Bacuri, *Târîhu't-teşri'u'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1967.
- Kettanî, Muhammed Abdülhay b. Abdülkebir b. Muhammed, *Nizamü'l-hükümeti'n-nebeviyye*, thk. Abdullah Halidi, Lübnan: Dâru'l-Erkam, t.y.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (630/1233), *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvez, Adil ahmed Abdulmevcûd, Kahire: Dâru'ş-Şa'b, 1970.

75 bkz. Yaman, s. 12-21; 25, 26.

- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi İbn Abdülber Nemerî, *el-İstiab fî ma'rifeti'l-ashab*, thk. Ali Muhammed Bicaviç, Kahire: Dâru Nehdati, t.y.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetullah. *Târîhu Medîneti Dımaşk*, yy.: Dâru'l-Fikr, 1996.
- İbn Hacer Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *el-İsâbe*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, 1985.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahir, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, ty.
- _____, *el-Muhallâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: İdaretü't-tbaati'l-müniriyye, 1347.
- _____, *Ashâbu'l-Fütÿâ mine's-Sahâbe ve't-Tâbiîn ve men ba'dehum alâ Merâtibihim fî Kesrati'l-Fütÿa*, Kahire: Dâru'l-maârif, ty.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû 'Abdullâh Şemsuddîn Muhammed, *İ'lâmü'l-muvakki'in an Rabbi'l-âlemîn*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdülhamîd, Matbaatü's-sa'âde, Mısır 1955.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer (774/1373), *Tefsîrû'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddîn, Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 1419.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme Cemmâilî Makdisî, *el-Muğnî*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1972.
- İbn Sad, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî (230/845), *Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Umeyr, Kahire: Mektebü'l-Hâncî, 2001.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, *Sifatü's-safve*, thk. Mahmûd Fahuri, Beyrut: Dârü'l-maârif, 1979.
- İbnü'l-hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid, *Şerhu Fethu'l-kadîr*, Beyrut: Dâru'l-fikr, ty.
- Kal'acî, Muhammed Ravvâs, *Mevsû'atu fıkhu 'Abdullâh b. Mes'ûd*, Beyrut: Dârü'n-Nefais, 1992.
- Karaman, Hayrettin, *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: Zafer Matbaası, 1989.
- Kevserî, Muhammed Zahid, *Fıkhu ehli'l-Irak ve hadîsühüm*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Beyrut: Mektebü'l-Matbuati'l-İslamiyye, 1970.
- Küçük, Raşit, *TDİ, "Abâdile"*, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., 1980.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Nuri, *el-Mecmu' Şerhi'l-Mühezzeb*, Beyrut: Dârü'l-fikr, t.y.
- San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Humâm, *Musannef*, thk. Habiburrahman A'zami, Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî, 1983.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Mevsû'at*, thk. Ebû'l-Vefâ Afgânî, Beyrut: 1993.
- Schath, Joseph, *İslam Hukukuna Giriş*, trc. Mehmet Dağ, Abdulkadir Şener, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.
- Şa'ban, Zekiyüddîn, *Usûlü'l-fikh*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: Türkiye Diyanet Yayınları, 2016.
- Şafîi, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas, *el-Üm*, Kahire: Dârü's-Şa'b, 1968.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlanî, *Neylü'l-evtar şerhi Münteke'l-ahbar*, Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1971.
- Şîrâzî, Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yusuf, *Tabakâtu'l-fukahâ*, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dârü'r-Raidi'l-Arabi, 1981.

- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefî, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1986.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1986.
- _____, *Tarihu't-Tâberî*, Beyrut: Dâru Süveydan, 1967.
- Yaman, Ahmet, *marife*, Abdullah b. Mes'ûd'un Hanefî Mezhebinin Oluşumundaki Rolü, yıl. 4, say. 2, güz, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2004.
- Zaghlul, Şehhat es-Seyyid, *Abdullah b. Mes'ûd*, Kahire: 2002.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Ukûdü'l-cevâhiri'l-münîfe*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1985
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaut, Hüseyin el-Esed, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1985.
- Zeyla'î, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Yusuf el-Hanefî, *Nasbü'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Yusuf el-Bennûrî, Mısır: Dârü'l-Hadis, 1357.